

HINDIY TILIDAN FRAZEOLOGIZMLAR TARJIMASIDA VARIANTLILIK

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2022-28-212-216>

PhD. Nilufar XODJAYEVA,
TDSHU dotsenti, kafedra mudiri

Hozirgi kunda Hindiston tilshunosligida ham ibora, maqol, matal va idiomalarni tarjima qilinishga doir aniq bir tizim mavjud emasligi mazkur mavzuda tadqiqot olib borishga turtki bo‘ldi. Hindistonda frazeologizmlar mavzusida bir qator tadqiqotlar olib borilgan. Hind tadqiqotchilaridan Bolanatx Tivari, Pratibxa Agarval, Omprakash Gupta, Ramchandra Varmalar nomlarini zikr etib o‘tish o‘rinli. Hindiy tili frazeologiyasining o‘rganilganlik darajasiga to‘xtaladigan bo‘lsak, “Ramdaxin Mishra हिंदी मुहावरे” (1924), Baxadur Chand लोकतियाँ और मुहावरे (1932), Jambunatxan हिंदी मुहावरकोश (1935), Ar.Ji Shiraxindi हिंदी मुहावरकोश (1936), Brahmaśvarup Dindar Sharma हिंदी मुहावरे (1938), Ambikaprasad Vajpay हिंदुस्तानी मुहावरे (1940), Balmukand Arsh Malsiyani मुहावरे और कहावतें (1957), Pratibxa Agarval हिंदी मुहावरे (1969), Bolanatx Tivari हिंदी मुहावरकोश (1984)” [1,12-13], kabilarning asarlari juda muhim manba hisoblanadi. Frazeologizmlar tarjimasiga doir ma’lumotlar bir qancha ikki tillik lug‘atlarda ham o‘z aksini topgan.

O‘zbek tilshunosligi frazeologizm deganda faqatgina iboralarni nazarda tutsa, o‘zbek tarjimashunosligi frazeologizmlar tarjimasini tadqiqi [2, 89] ibora bilan bir qatorda maqol, matal va ideomalarni ham qamrab oladi. Sababi tarjimashunoslikda ibora barobarida maqol, matal va ideomalarni tarjimasi hamda ekspressivlik darajasini yetkazib berish birdek murakkab hisoblanadi. Shu qatorda, yuqoridagilarni tarjima qilish usullari ham birdir.

“Frazeologik birikmalarni oddiy so‘z birikmalaridan ajratishning to‘rt asosiy belgisi:

- frazeologik birikmalarning ma’lum bir model asosida yasalmasligi;
- ko‘chma ma’noda ishlatalishi;
- turg‘unligi;

ikki yoki ko‘p mustaqil so‘zlardan yasalishi”[3,62].

Iboralar tarjimasining eng maqbul usuli ekvivalentini topib tarjima qilish hisoblanadi.

क्रोध तो तुम्हारी नाक पर रहता है। [4,24] Ushbu jumlaning *tarjimasi*: Jahling doim burning uchida turadi [5, 50].

Hindiy tilidagi क्रोध नाक पर रहना o‘zbek tilidagi “jahl burun uchida turmoq” iborasini ekvivalenti hisoblanadi. Ikki tilda ham “jahlning tezligi”ni ifodalovchi bir xil ibora borligi xalqlar turmush sharoitlari, urfodatlari va mantiqiy mushohadalaridagi mushtaraklik, bog‘liqlik mavjudligini belgilaydi. Ha ikki tilda ham “jahl” bilan bog‘liq turli vaziyat va holatlarni ifoda etuvchi iboralar mavjudki, ular variant yohud sinonimlik xususiyatini o‘zida aks ettiradi.

Bu o‘rinda bir qancha iborlarni kuzatish mumkin, masalan: अपने जामे से बाहर होना – o‘zidan chiqib ketmoq, तलवें से लगना सिर में बुझना – burnidan tutun chiqmoq, दांत तले ओंठ दबाना – tishini ko‘rsatmoq, दीदे निकालना – jahli chiqmoq, भभक उठना – yonib ketmoq, भभूका बनना– qizarib ketmoq, भभूके उठना– g‘azabi qaynamoq, भरा बैठना – g‘azabi qaynamoq, भवें तानना – ko‘zi kosasidan chiqmoq, बाल बिगडना – tepe sochi tikka bo‘lmoq, बौखला जाना– tutab ketmoq, भभूके उठना – qizarib ketmoq, चेहरा भभूका होना, चेहरा लाल होना, चेहरा तमतमा उठना ” –yuzi qizarib ketmoq”, “bo‘zarmoq”. Yuqorida berilgan “jahl”ni ifodalovchi hindiy tilidagi iboralar o‘zaro sinonim hisoblanadi lekin bularni orasida भभूके उठना, चेहरा भभूका होना, चेहरा लाल होना, चेहरा तमतमा उठना [6] iboralari o‘zaro variant sifatida qo‘llanilishi “lovullab ketmoq”, “yuzi qizarib ketmoq” ma’nolarini anglatadi.

तीसरे दिन प्रतपचंद्र की पुस्तक, कपड़े और अन्य सामग्रियाँ आ पहुँचीं, यह घाव पर नमक का छिड़काव था। [4,93] jumlasining *tarjimasi*: Uchinchi kuni Pratapchandrning kitoblari, kiyim-kechaklari va boshqa lash-lushlari ham yetib keldi, bu o‘lganining ustiga tepgan bilan baravar edi [7, 21]. O‘zbek tilida घाव पर नमक का छिड़काव iborasining “yaraga tuz sepmoq” ekvivalenti mavjud biroq, tarjimon qahramonning ruhiy holatini hisobga olgan va ushbu jumla tarjimasida “o‘lganining ustiga tepgan” muqobil ibora qo‘llagan. Hindiy tilida नमक छिड़काना [8, 210] -“tuz sepmoq”, घाव

पर नमक का छिड़काव, ज़ख्म पर नमक छिड़कना, -“yaraga tuz sepmoq”, ज़ख्म में नमक भरना- “yarani tuzga to‘ldirmoq” iborasining variant sifatida qo‘llash mumkin. Shuningdek, ushbu ma’noni ifoda etuvchi कटे पर नोन-मिर्च लगाना – “yaraga qalampir surtmoq” iborasi ham mavjud bo‘lib sinonim sifatida qo‘llash mumkin.

राह देखते-देखते आँखें पथरा गयीं[4,65] *Tarjimasi:* Yo‘lingizga qarayverib ko‘zlarim teshildi-ku [5, 85]. आँखें पथराना [8,25] iborasi “ko‘zning qotib qolishi”ni anglatadi, aslida पथराना so‘zi “toshdek qotib qolish” ma’nosini beradi. Hindiy tilida “kutish”ni anglatadigan yana bir आँखें तरस जाना -“kozlar jovidiramoq” iborasi mavjud. Asliyatdagi ta’sirchanlikni saqlab qolish maqsadida tarjimon ekvivalent qilib “ko‘zlarim teshildi-ku” iborasini qo‘llagan. O‘zbek tilida “ko‘zlari to‘rt bo‘lmoq” muqobil iborasi ham mavjud bo‘lib, unga variant sifatida “ikki ko‘zi to‘rt bo‘lmoq”ni qo‘llash mumkin. Hindiy tilidagi आँखें पथराना , आँखें तरस जाना, आँखें पथरा गयी – “ko‘zi qotib qolmoq” iborasi o‘zaro variant sifatida qo‘llaniladi.

Asliyatda qo‘llanilgan frazeologik birlikka ekvivalent frazeologizm topilmagan taqdirda, ko‘p hollarda muqobili yordamida tarjima qilinadi. Ma’no va uslubiy vazifa jihatlaridan mos ikki til frazeologik birliklari qator hollarda o‘zaro farq qiladilar va bunday frazeologik birliklar o‘zaro muqobillik munosabatida bo‘ladi. Moddiy jihatdan farq qiladigan bunday muqobil variantlarning paydo bo‘lishi har bir xalq vakilining muayyan fikrni obrazli yoki hissiy-ta’sirchan tarzda ifoda etishda o‘z turmush tushunchalari, urf-odatlari, milliy-falsafiy qarashlari va o‘ziga xos ruhiyatidan kelib chiqishi bilan izohlanadi.

Muqobil variantlar tarjimada bir-birlarini bemalol almashtiraveradi. Chunki mazkur birliklar tarkiblarida ularning o‘zaro almashinuvlariga xalal beradigan milliy xususiyatlari so‘zlar uchramaydi. Ammo tarjimonlar goho o‘z tillarida mavjud imkoniyatdan unumli foydalana olmasdan, ifodaning noadekvat talqiniga yo‘l qo‘yadilar.

इतना सुन्ना था कि कमला की नानी मर गयी [4,64] *Tarjimasi:* Buni eshitib, Kamlacharanning tarvuzi qo‘ltig‘idan tushdi [5,84].

Asliyatda berilgan нানी мэр гәри iborasini so‘zma so‘z “buvisi o‘lib qoldi” tarzida tarjima qilinsa ma’no anglashilmaydi. “Juda ko‘p frazeologizmlar borki, ular hijjalab tarjima qilinsa, bema’ni so‘z uyumlari hosil bo‘ladi, holos” [9, 262]. Aslida yuqorida keltirilgan нানी мэр гәри - “tarvuzi qo‘ltig‘idan tushmoq” iborasi barobarida “xafsala pir bulmoq” muqobilini ham qo‘llash mumkin edi.

Hindiy tilida нানी мэр гәри (buvisi o‘lib qoldi) iborasinga variant sifatida нানी яад ая жана (buvisini sog‘inmoq) iborasini ham qo‘llash mumkin. Ushbu ma’noni ifodalovchi हिम्मत हारना, हाथ धोना, हाथ दो बैठना, हाथ धो लेना kabi iboralar ham mavjud bo‘lib havsala pir bo‘lishini ifodalaydi. हाथ धोना (qo‘l yuvmoq), हाथ दो बैठना (qo‘lini yuvib o‘tirmoq), हाथ धो लेना (qo‘lini yuvib olmoq) iboralari o‘zaro variantlilikni tashkil etib, o‘zbek tiliga “qo‘lini yuvib qo‘ltig‘iga urmoq” shaklida tarjima qilish mumkin.

हाथों से तोते उड़ गये [4,63]. *Tarjimasi*: Kapalagi uchib ketdi.[5,78] Ushbu misoldagi हाथ के तोते उड़ जाना so‘zma-so‘z tarjimasi “qo‘lidan to‘tilari uchib ketmoq” bo‘lib, o‘zbek tilidagi muqobili bilan tarjima qilingan. Faqatgina hindiy tilida assotsiatsiya “to‘ti”, o‘zbek tilida esa “kapalak”. “Bir-biriga ma’no va uslubiy jihatlaridan mos qator frazeologik ekvivalentlar leksik tarkib jihatdan bir, goho ikki komponentga farq qiladi. Bu, asosan, turli xalqlar vakillarining hayot voqeа-hodisalariga o‘ziga xos tarzda yondashishlari, o‘z tasavvurlari doirasida fikr yuritishlari bilan bog‘liq bo‘lib, ko‘pgina narsa va hodisalar ular lafzida turlicha mazmun va ramziy ma’no kasb etadi” [10, 190].

Hindiy tilida ushbu iboraga sinonim sifatida होश उड़ जाना, होश उड़ना, हडबड़ाना, हिरन की तरह चौकड़ी भूलना, उछाला देना, [8] qo‘llanilishi mumkin,

Ona tili bilan qurollangan tarjimon, odatda, lug‘aviy ekvivalentlikdan ko‘ra uyg‘unlikka ko‘proq e’tibor bergani holda, badiiy matning estetik xususiyatini qayta yaratadi.

Asliyatda mantiqiy-erkin ma’nodagi so‘zlar yordamida bayon etilgan fikr tarjima tilida har xil lug‘aviy ma’noga ega til vositalari – asliyatdagи vositaga moddiy jihatdan yaqin hamda undan leksik tarkibi farq qiladigan til birliklari yordamida ifoda etiladi.

Tarjima jarayonida iboralarning sinonimi yohud variantini qo'llanilishi ko'p uchraydi. Kontekstual ma'noga tayangan tarjimon, mazmunga ko'ra asliyatdagi ma'noni to'liq ifodalaydigan ibora variantini qo'llaydi

Tarjimashunoslikda iboralar tarjimasi uch usulga asoslanadi, iboralarning ekvivalent va muqobillarini topib tarjima qilish sermahsul hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sharqshunoslар anjumani. Ilmiy to'plam – Toshkent: ToshDShI, 2011.
2. Ochilov E. Badiiy tarjima masalalari – Toshkent: ToshDShI, 2014.
3. Badiiy tarjimaning aktual masalalari – Toshkent: Fan, 1977.
4. प्रेमचंद, वरदान, रजत प्रकाशन, दिल्ली गेट, मेरठ
5. Premchand. Sevgi in'omi //Jahon adabiyoti, 2009, 2-son.
6. Xodjayeva N. Hindiycha-o'zbekcha, o'zbekcha-hindiycha iboralar lug'ati (हिन्दी उज्बेकी, उज्बेकी-हिन्दी मुहावराकोश) – Toshkent, 2015.
7. Premchand. Sevgi in'omi //Jahon adabiyoti, 2009, 3-son.
8. बालमुकन्द अर्थ मलसियानी, मुहावरे और कहावतें, दिल्ली १९५७।
9. Salomov G'. Til va tarjima – Toshkent: Fan, 1966.
10. Musaev Q. Tarjima nazariyasi asoslari – Toshkent: Fan, 2005.
11. Usanova, S. R., & Ismatullayeva, N. R. (2020). Expression Of Lacunas In Comparative Study Of Kinship Terms In Chinese And Uzbek Languages. Solid State Technology, 63(6), 4974-4985.
12. Shoira, U. (2018). The use of modern educational technologies in teaching foreign languages (on the example of English). *Образовательный процесс*, (1 (3)), 29-32.